

Bárth János

A hajósi svábok dicsérete

Bereznai Zsuzsanna – Schön Mária: A hajósi sváb parasztság mentalitása

Bereznai Zsuzsanna kecskeméti néprajzkutató muzeológus és Schön Mária hajósi illetőségű nyugalmazott tanárnő sokévi kutató- és alkotómunka eredményeként 2013. november 10-én, a hajdani hajósi érseki kastély nagy időt megért falai között egy kébbe öltöztetett, 1020 oldalas könyvvel állhatott Hajós ünnepre sereglő népe elé. Az óriás kötet a másodszer is városossá emelt Hajósról szól, mégpedig egyáltalán nem szokványos módon.

Manapság sok könyv jelenik meg a Kárpát-medencében egy-egy faluról, városról. Ezek a falumonográfiának, városmonográfiának nevezett alkotások, legalábbis azok, amelyek érdemi kutatásokon alapulnak, általában történeti források felhasználásával, néprajzi fejezeteik pedig néprajzi gyűjtések tapasztalatai alapján íródnak. A hagyományos településmonográfiákban a szerzőké a szó. Néprajzi fejezeteikben a népelet különféle területeinek leírása során a szerzők köznyelvi tanulmányszövegei dominálnak. Ezzel szemben az új monumentális hajósi könyv nem hagyományos értelemben vett falumonográfia, hanem egy újszerű, falumonográfia-féle műfaji kísérlet. Nem történeti források elemzésén alapul. A szerzők köznyelvi tanulmányszövegei csak valamiféle keretet jelentenek, amelyet bőven idézett hajósi adatközlői megfogalmazások töltenek ki. Néha úgy érezheti az olvasó, hogy a hajósi könyvben a hajdani népeletet maguk a hajósiak mesélik el, a szerzők pedig csak terelgetik az elbeszélés folyamát. A módszer elég ritka a magyar néprajzi irodalomban. Párhuzamaként a csikszeredai Balázs Lajos néhány könyvét említhetnénk.

Miről szól a néprajzi interjúk sokaságán alapuló hajósi könyv? A kérdésre könnyen válaszolhatnánk, ha idéznénk a tartalomjegyzéket. Ám a tartalomjegyzék önmagában 8 oldal terjedelmű. Így a recenzius kénytelen néhány jellemző témakört kiragadni, hogy érzékeltethesse a könyv tartalmának gazdagságát.

A *Hajósi ember és világa* címet viselő fejezet a hagyományos gazdálkodást folytató régi hajósi lakosok életereivel foglalkozik, különös tekintettel a határ helyneveire, természeti adottságaira, történelmi sorsfordulóira.

A *Gazdálkodás és mentalitás* a második világháború előtti hajósi sváb parasztságot legendás munkavégző igyekezetének állít emléket. Azt a szorgos munkát mutatja be, amely a hajósi nép legnagyobb erényének számított, és amely a helyi értékrendben a legmagasabb szinten állt. A szerzők kiválóan érzékeltetik, hogy a hajósiak munkához való viszonyulása a hajósi sváb identitástudat legmeghatározóbb elemének tekinthető.

A *Társadalom és mentalitás* fölöttébb összetett fejezete olyan témákat vizsgál, mint például az emberi élet szokásvilága, a család, a rokonság, a szomszédság, az öltözködéskultúra, a táplálkozáskultúra, a népi erkölcs és viselkedéskultúra.

A *Szellemi kultúra és mentalitás* cím alatt a sváb nyelvről, a névadási szokásokról, a vallási életéről, az ének-, zene-, tánckulturáról, a népi elbeszélő hagyományról, a népi humorról írnak a szerzők, illetve vallanak a hajósiak.

A mondanivaló kifejtését szolgálják a fényképek. 60 oldalnyi műnyomó papíron 126 archív fénykép került a kötetbe. Általában az átlagosnál jobb minőségűek. A szerzők kép-

gyűjtő szorgalmát és a szerkesztő képszerető, képközlő buzgalmát dicsérik. Az egymás mellé rendezett képek jól megelevenítik azt a hajdani sváb paraszti világot, amelyről a szerzők tanulmányszövegei és az adatközlők vallomásai szólnak.

A kötetben érintett témák fentebbi elnagyolt felsorolása is mutatja, hogy a könyv mondanivalójának csoportosítása, a hajdani népélet tudományos megközelítése nem a magyar néprajzi tanulmányok hagyományos belső rendje szerint történt, hanem sok újszerű vonást tartalmaz.

A Hajós hajdani népéletét bemutató könyv nem varázsütésre született, és nem a semmiből jött létre, hanem szerzőinek másfél évtizedes, rendszeres hajósi tanulmányírásából, publikálásából nőtt ki. E recenzió írása közben, gyors próbát téve, nyolc olyan általam szerkesztett tanulmánykötetet vettem le a körülöttem lévő polcokról, amelyekben Bereznai Zsuzsanna és Schön Mária egyedül vagy közösen írt hajósi tanulmányai olvashatók. Összesen tizenegy ilyen tanulmányt vettem számba, köztük a hajósiak munkakultúrájáról szóló, könyvnyi terjedelmű, 187 oldalas írást is. A tizenegy tanulmányhoz hozzávehetjük még Schön Mária 444 oldalas, 2032 sváb szöveget tartalmazó 2005. évi fehér könyvét, a *Hajósi népi elbeszéléseket*. Érdemes figyelembe vennünk azt a körülményt is, hogy az elmúlt két évtizedben Bereznai Zsuzsanna más német falvak, elsősorban a Hajóssal határos Császártöltés és Nádudvar néprajzáról is írt tanulmányokat, vagyis „első kézből” tudott összehasonlításokat végezni, másrészt saját gyűjtésből származó tapasztalatokat szerzett a magyarországi német népélet tudományos kérdéseiről.

A két szerző korábbi publikációi kellő alkalmat teremtettek arra, hogy lassan és fokozatosan kialakuljanak a hajósi sváb néprajzi közlemények tanulmányírási, népköltészeti szövegközlési módszerei, technikái. Ezeknek a módszereknek ismertetésével, sőt felsorolásával sem kívánom utatni az olvasót. Álljon azonban itt egy példa!

A XX. század középső évtizedeiben a hajósi svábok többsége három nyelvet ismert és használt: 1. a hajósi sváb-alemann tájszólást, amelyet a környező német falvak lakói sem értettek mindig pontosan, 2. az iskolai oktatás hatására terjedő, Hochdeutsch-ként emlegetett irodalmi németet, 3. az ugyancsak a népiskolai oktatás, valamint a katonai szolgálat szerepét tükröző köznyelvi magyart. Ez a háromnyelvűség rendre előbukkant a kutatások során. A magyar Bereznai Zsuzsannának legtöbbször magyarul nyilatkoztak a mesélők. A helybéli sváb Schön Máriának úgy igyekeztek kedvébe járni az elbeszélők, hogy hajósi sváb tájszólásban mondták el történeteiket. Ha egy németországi vendég is volt a közelben, vagy ha különösen „szépen”, „uraskodva” akarták kifejezni magukat, irodalmi németséggel szólaltak meg. A néprajzi közlések során a szerzőknek és szerkesztőiknek ki kellett dolgozniuk, hogy a hajósi tanulmányokban tartalmi és tipográfiai értelemben miként különüljenek el a sváb, a német, a magyar adatközlések, illetve a sváb szövegek fordításai. Sok spekulációt igényelt továbbá, amíg elsősorban Schön Mária buzgólkodása révén, lassan kialakult a hajósi ügyvezetett sváb-alemann nyelvjárási szövegek egyszerűsített fonetikájú írásbeli közlésmódja.

Miért tetszett nekem, kecskeméti magyar néprajzkutató recenzensnek ez a hatalmas hajósi könyv? Bár Hajós népének íródott, mely okok predesztinálják arra, hogy előbb-utóbb fontos kézikönyve legyen a magyar és a német néprajztudománynak?

1. *Adatgazdagság.* Aki belelapoz a kötetbe, láthatja a benne rejlő néprajzi adatok tengernyi sokaságát. Ez a kitarító néprajzi gyűjtőmunkának köszönhető. Schön Mária 1983-tól 2013-ig, tehát 30 éven át gyűjtötte Hajóson a hajdani népélet adatait. Bereznai Zsuzsanna 1999-től 2013-ig, 14 éven át járt rendszeresen Hajósra, hogy magnetofonnal rögzítse idős hajósiak elbeszéléseit. A néprajzi gyűjtésekből tehát mindkét szerző kivette részét, de az interjúkészítési alkalmak megszervezése, előkészítése Schön Mária kitartó szorgalmát dicséri.

2. *Előadásmód.* A rengeteg néprajzi adat rendszerezése, tagolása, a címek kitalálása, megfogalmazása, a tudományos adatok ezreinek tálalása, más szóval: a könyv végső megszövegezése papírforma szerint két szerző műve ugyan, de lépten-nyomon megragadható benne Bereznai Zsuzsanna alkotói rutinja, tudományos látásmódja, fejlett tanulmányírói készsége.

3. *Szerkesztés.* A hajósi könyv szerkesztését a sok könyvkiadói tapasztalattal rendelkező Szakál Aurél halasi múzeumigazgató végezte. A szerkesztői munka általában nem mindig

szembetűnő az olvasó számára, pedig sok múlik rajta. Inkább az a feltűnő, ha egy könyv szerkesztését elmulasztotta vagy elnagyolta a kiadója. A hajósi könyvről elmondhatjuk: látszik rajta, hogy volt szerkesztője.

Örvendtem, hogy értékelhettem, bemutathattam *A hajósi sváb parasztság mentalitása* című könyvet. Jókedvem okai a szerzőkkel és a hajósi kutatásokkal kapcsolatos kötődéseimmel, valamint a fentebb felsorolt három értékelő tényezővel bőségesen megmagyarázhatók. Emellett azonban engedtessek meg, hogy recenzióm végén leírjak egy személyes vallomást is.

Hajóstól nem messze, Jánoshalma Illancs néven emlegetett északi határrészén születtem, a hajdan volt Bács-Bodrog vármegye felső határvonala közelében. Névadó apai őseim császártöltési svábok voltak, akik 1906-ban Illancs homokján kezdték keresni boldogulásukat, és ott a borovicskás, árvalányhajás pusztaság szántókká, szőlőkké formálása közben, a sokfelől jött tanyai népesség nyelvi kohójában váltak magyarrá. Apai ágon azt a Johannes Barth-ot tekintem ősozónnek, aki az 1760-as, 1770-es évek fordulóján táján, 250 évvel ezelőtt, Mária Terézia nevezetes úrbérendezése idején, féltelkes jobbágyként többször is szerepelt a császártöltési összeírásokban. A vaskúti-bajai származású, majd Münchenben élt Paul Flach, a XVIII. századi német migráció jeles kutatója úgy tartotta, hogy az 1770. évi császártöltési urbáriumban összeírt Johannes Barth jobbágygazda Hajósról került Császártöltésre. Feltehetőleg annak az Andreas Barth-nak volt a fia, aki a Württemberg tartománybeli Huldstetten falucskában született, Zwiefaltenben öntöttek keresztvizet a fejére, majd föl-cseperedvén, Ulmban felszállt egy *Ulmer Schachtel*nek nevezett tutajra, azon Kalocsa tájáig ereszkedett lefelé, és Hajóson telepedett le.

Ha Hajós környékén járok, mindig a hajdani kivándorló Andreas és fia, Johannes jut eszembe, akik a XVIII. század első felében az Órjeg mocsarait kísérő löszpart tájékán, a Bácska északi széle közelében találták meg a maguk Amerikáját.

Jó volt erre gondolnom a hajósi könyv olvasása során is!

(Hajós Város Önkormányzata, Hajós, 2013)

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

NYOMDA KFT. KECSKEMÉT

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelenítését a Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

támogatja.